

УДК 347.513

ВІДШКОДУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ: МІФ ЧИ РЕАЛЬНІСТЬ?

Болдирева О.С., асистент кафедри цивільного, господарського,
кримінального права та правосуддя

Чернігівський державний технологічний університет

Тема моральної шкоди турбувала багатьох вчених різних століть. В радянські часи були активні дискусії з приводу доцільності закріплення в законодавстві даного інституту. В наші часи, коли положення про відшкодування моральної шкоди остаточно закріпилися в сучасному законодавстві, коли Україна проголосила себе демократичною, правовою державою, яка має не тільки декларативно прописувати права людини, а й забезпечувати реальні гарантії їх здійснення, питання реалізації права людини на відшкодування моральної шкоди є особливо актуальними.

Моральна шкода за своєю суттю є поняттям суто цивілістичним, але використовується в різних галузях та інститутах права при порушенні тих чи інших прав людини. Так, право громадянина на відшкодування моральної шкоди передбачено в таких нормативно-правових актах, як Конституція України, Цивільний кодекс (далі – ЦК) України, Кодекс законів про працю України, Законах України «Про авторське право і суміжні права», «Про захист прав споживачів», «Про зовнішньоекономічну діяльність», «Про інформацію», «Про міліцію», «Про охорону праці», «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів дізнання, досудового слідства, прокуратури і суду», «Про телебачення і радіомовлення» тощо. Щодо судової практики, то тут діє Постанова Пленуму Верховного Суду України від 31 березня 1995 року № 4 «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди».

Така кількість нормативно-правових актів скоріше є недоліком, ніж перевагою. З одного боку позитивним є те, що порушення практично будь-якого права людини може мати своїм наслідком виникнення права на відшкодування заподіяної моральної шкоди, а з іншого, незважаючи на таку нормативну базу, належного механізму, який би забезпечував реальне здійснення даного права немає.

ЦК України [1] у ст. 23 закріплює, в чому полягає моральна шкода, та присвячує лише декілька речень щодо форми, розміру та порядку її відшкодування. Ст. 1167 ЦК визначає підстави відшкодування моральної шкоди, а ст. 1168 – встановлює порядок відшкодування моральної шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю фізичної особи. Також в ЦК можемо знайти статті, які передбачають право на відшкодування моральної шкоди за порушення певних прав, наприклад, ч. 2 ст. 200 - суб'єкт відносин у сфері інформації може вимагати усунення порушень його права та відшкодування майнової і моральної шкоди, завданої такими правопорушеннями; ч. 2 ст. 230 - сторона, яка застосувала обман, зобов'язана відшкодувати другій стороні збитки у подвійному розмірі та моральну шкоду, що завдані у зв'язку з вчиненням цього правочину; ч. 2 ст.

231 - винна сторона (інша особа), яка застосувала фізичний або психічний тиск до другої сторони, зобов'язана відшкодувати їй збитки у подвійному розмірі та моральну шкоду, що завдані у зв'язку з вчиненням цього правочину; ст. 280 - якщо фізичній особі внаслідок порушення її особистого немайнового права завдано майнової та (або) моральної шкоди, ця шкода підлягає відшкодуванню; ч. 2 ст. 386 - власник, права якого порушені, має право на відшкодування завданої йому майнової та моральної шкоди тощо.

Подібних статей, які встановлюють окремі підстави виникнення у особи права на відшкодування моральної шкоди близько 50, до того ж вони хаотично розкидані по всьому ЦК. Що стосується конкретного механізму відшкодування, порядку визначення розміру моральної шкоди, то ні в ЦК України, ні в інших нормативно-правових актах ми не знаходимо практично ніякої інформації, що значно ускладнює на практиці реалізацію даного права.

За таких умов регулювання не дивно, що і реальний стан відшкодування моральної шкоди в Україні є невисоким. Як зазначає В.І. Манукян, судова практика демонструє, що до більш-менш зрозумілої і послідовної судової політики тут далеко. Про це говорять і розміри присуджуваних компенсацій, і, що більш характерно, мотивуюча частина багатьох рішень [5; с. 36].

Для ілюстрації судового підходу до вирішення справ про компенсацію моральної шкоди, розглянемо деякі витяги з судових рішень. Проаналізуємо декілька судових рішень по відшкодуванню моральної шкоди у зобов'язаннях за договорами банківського вкладу. Так, у Рішенні Верховного Суду України (далі - ВСУ) від 23 грудня 2009 року, у якому серед іншого була розглянута і оцінена вимога позивача щодо стягнення моральної шкоди, зазначено: «Відмовляючи в задоволенні вимоги про відшкодування моральної шкоди, суд першої інстанції правильно виходив із того, що у відносинах, які склалися між сторонами, спеціальним законом, тобто Законом України «Про банки і банківську діяльність», відшкодування моральної шкоди не передбачено» [3].

Рішенням ВСУ від 4 серпня 2010 року за позовом про дострокове розірвання договору банківського вкладу, повернення вкладу та відшкодування моральної шкоди, в частині задоволення позовних вимог про відшкодування моральної шкоди було відмовлено [3]. ВСУ обґрунтував свою позицію наступним чином. Задовольняючи позовні вимоги в частині визнання дій ВАТ «Кредобанк» в особі Закарпатської філії неправомірними та відшкодування моральної шкоди, суд вказав, що п. 6.1 Договору передбачає відповідальність сторін за невиконання зобов'язань по цьому Договору у відповідності із законодавством України. Суд застосував ст. 23 ЦК України, згідно з якою особа має право на відшкодування моральної шкоди, завданої внаслідок порушення її прав, а також ст. 1167 ЦК України, яка визначає підставою відповідальності за завдану фізичній або юридичній особі неправомірні рішення, дії чи бездіяльність.

Пославшись на те, що Банк, відмовляючи у задоволенні заяви про припинення дії договору на вимогу Вкладника, вчинив неправомірні дії, суд

дійшов висновку, що Банк повинен відшкодувати моральну шкоду, завдану такими діями. Проте висновок суду в цій частині зроблено з порушенням норм матеріального права, оскільки застосовано закон, який не поширюється на спірні правовідносини. Ухвалюючи рішення про задоволення вимог в частині відшкодування моральної шкоди, суд не врахував, що ст. 23 ЦК України визначає загальні положення про можливість відшкодування моральної шкоди при наявності вини відповідача, а ст. 1167 ЦК України передбачає можливість відшкодування шкоди в позадоговірних (деліктних) правовідносинах.

Отже, навіть при наведенні двох прикладів можна побачити, що питання відшкодування моральної шкоди у зобов'язаннях за договорами банківського вкладу вирішуються в судовій системі України неоднозначно.

Розглянемо іншу категорію справ – відшкодування моральної шкоди, завданої у зв'язку з ушкодженням здоров'я під час виконання трудових обов'язків. 26 березня 2012 року суддями судової палати у цивільних справах Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ був зроблений Аналіз судової практики по даній категорії справ (далі - Аналіз) [2].

Зі змісту даного аналізу виходить, що є випадки, коли суди при однаковій втраті професійної працездатності та встановленні однакової групи інвалідності визначали різні розміри морального відшкодування потерпілим. Так, при 15 % втрати працездатності мінімальний розмір морального відшкодування становив 1 500 грн., а максимальний – 50 000 грн.; при 50 % втрати працездатності мінімальний розмір морального відшкодування становив 2 000 грн., а максимальний – 150 000 грн. При цьому, максимальний розмір морального відшкодування при 100 % втраті працездатності становив 60 000 грн.

Недарма К.І. Голубєв та С.В. Наріжний зазначають, що неможливість точної оцінки завданих душевних страждань багато в чому зумовлюють відому ще з минулих століть доктрину про те, що при визначенні розміру грошової винагороди вільний і справедливий суддівський розсуд є невід'ємною складовою частиною інституту компенсації моральної шкоди [4; с. 111].

Нерідко позивачу відмовляють у відшкодуванні моральної шкоди, так як суд чомусь вважає, судячи по запропонованих вмотивуванням, що таку «дивну», невидиму шкоду потрібно доводити особливим способом: медичними довідками від психіатра чи невропатолога наприклад [5; с. 111]. Так, Рішенням Троїцького районного суду Луганської області від 27 лютого 2013 року, у якому була розглянута і оцінена вимога позивача про стягнення матеріальної та моральної шкоди внаслідок дорожньо-транспортної пригоди, було відмовлено у задоволенні зазначених позовних вимог [3]. З приводу відшкодування моральної шкоди, то така відмова була обумовлена тим, що позивачем в судовому засіданні не було надано доказів, які підтверджують наявність вини з боку відповідача, не вказано, які саме моральні страждання були заподіяні позивачу внаслідок даної дорожньо-транспортної пригоди, в

чому конкретно вони виразилися, не підтверджено суму, на яку, як стверджує позивач, ним понесені моральні страждання і з яких міркувань він виходив, визначаючи розмір шкоди.

Таким чином, навіть елементарний аналіз судової практики доводить неефективність нинішньої системи, за якої служитель Феміди може призначити будь-яку суму компенсації моральної шкоди або взагалі відмовити в призначенні такого відшкодування. З метою забезпечення єдності та правильності правозастосування висвітлені недоліки мають бути якомога швидше усунені.

Пропонуємо, розробити Закон України «Про стандартизацію компенсацій моральної шкоди», який би запровадив єдину практику з визначення розміру грошової компенсації по відшкодуванню заподіяної моральної шкоди шляхом запровадження шкали розрахунків по різних категоріям справ.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року, № 435-IV // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2003. - № 40-44. - Ст. 356.
2. Аналіз судової практики у справах про відшкодування моральної шкоди, завданої у зв'язку з ушкодженням здоров'я під час виконання трудових обов'язків // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.court.gov.ua/>.
3. Єдиний державний реєстр судових рішень // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/>.
4. Голубев К. И., Нарижний С. В. Компенсация морального вреда как способ защиты неимущественных благ личности. 2-е изд., доп. — СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2001. — 302 с.
5. Манукян В.И. Моральный вред: право, практика, опыт. – К.: Истина, 2008. – 288с.